

δε Βιάξης 1881, επανέκδοση 1934 στο *Μηναίο Νέο Κόσμο*, 1952 στην *Ελληνική Δημοκρατία*, Λ. Κουκούλας / Τ. Βουρνάς 1953 στη σειρά των 100 Αθάνιατων Έργων, Γ. Σιδέρης 1958 στο *Νεοελληνικό Θέατρο*, αυτοτελής έκδοση Αθήνα 1963, Σπ. Μυλωνάς 1964, Γλ. Πρωτοπαπά-Μπουμπουλίδου 1968 και 1981, Α. Τερζάκης 1973 και 1991), αναλύει εν συντομία το περιεχόμενο του έργου και τα ιδεολογικά του συμφραζόμενα, κάνει μια υπόθεση σχετικά με τα πολιτικά συγκείμενα του 1830 (ενάντια στον Καποδίστρια), εξηγεί την ιστορική συγκυρία του 1712, όπου τοποθετείται το έργο, το ρόλο του νέου διαφωτιστή Δραγαμίτση Ρονκάλα, αφιερώνει ολόκληρο κεφάλαιο στη δραματουργική δομή του έργου, προσφέροντας και μια configuration matrix με την αναγραφή του αριθμού των στίχων ανά πρόσωπο και σκηνή, όπως το έχω εισαγάγει στη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με το κρητικό θέατρο (σ. 35, χρησιμοποιώντας τον αριθμό των σειρών – το έργο είναι γραμμένο σε πεζό λόγο – πράγμα που οδηγεί ποσοτικά βέβαια σε πιο σχετικά συμπεράσματα), και ενημερώνει τελικά και για τις παραστάσεις του έργου (Ζάκυνθος 1832, Αθήνα 1927, 1935, 1950, 1964, Θεσσαλονίκη 1970, Αθήνα 1985, 1999). Η πλήρης βιβλιογραφία ακολουθεί χρονολογική σειρά και περιλαμβάνει ακόμα και το *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (2007) και το βιβλίο του Αθ. Μπλέσιου (2007), το οποίο θα παρουσιαστεί στη συνέχεια. Το κείμενο παρέχει και υποσημειώσεις με σχόλια για τις διαφορές των εκδόσεων και για την ιταλική μετάφραση του Pontani, πραγματολογικά και γλωσσικά σχόλια. Η σχολιασμένη αυτή μετάφραση από έμπειρο φιλόλογο/νεοελληνιστή συνεχίζει μια σεβαστή παράδοση στον 20^ο αιώνα, που τοποθετεί την Ιταλία, ανάμεσα σε χώρες όπως την Ισπανία, τη Γερμανία, την Αγγλία και τη Γαλλία, να παρουσιάζουν σε μετάφραση κομβικά έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας και του νεοελληνικού θεάτρου και δείχνουν κατ' αυτό τον τρόπο το ενδιαφέρον τους για μια από τις «μικρές» και ανάδελφες λογοτεχνίες, που προσπαθεί να κρατηθεί και να γίνει γνωστή στη σκιά του μεγάλου αδελφού, που έχει γίνει μύθος.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Γ. ΜΠΛΕΣΙΟΣ

Μελέτες Νεοελληνικής Δραματολογίας. Από τον Χορτάση έως τον Καμπανέλλη, Παπαζήσης, Αθήνα 2007, 485σ., ISBN 978-960-02-2159-6.

Ο συγγρ., λέκτορας στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, γνωστός για τη διδακτορική του διατριβή *Le «théâtre d'idées» en Grèce de 1895 à 1922* στο Paris IV της Σορβόννης με Doktorvater τον Μ. Saunier (1997) και για μια σειρά από ελληνικά άρθρα, που απορρέουν από αυτήν, παρουσιάζει 13 μελετήματα, που αφορούν σημαντικά έργα της νεοελληνικής δραματολογίας, τα οποία τοποθετούνται και σχολιάζονται σε χρονολογική σειρά. Πρόκειται κυρίως για θεματολογικές και ιδεολογικές αναλύσεις, κάπως ομοιόμορφες μεταξύ τους στη διάρθρωση και στοχοθεσία, που μαρτυρούν την εμπειρία της μέσης εκπαίδευσης, και τον προορισμό τους για ένα συγκεκριμένο σχετικό κοινό. Ο συγγρ. ορίζει τις μεθοδολογικές του επιλογές ως εξής: «Σε αρκετές περιπτώσεις έργων έγινα προσπάθεια, αφού αναφέρθηκα στις ήδη υπάρχουσες κατακτήσεις της έρευνας, να εμβαθύνω σε ορισμένα ζητήματα, να διευρύνω την ήδη υπάρχουσα οπτική ή να παρουσιάσω μια άλλη προβληματική και οπτική, λαμβάνοντας υπόψη την εσωτερική λογική τους, την ανάπτυξη των καταστάσεων και των χαρακτήρων, αλλά και το πνευματικό και κοινωνικό κλίμα της

εποχής, που επηρέασε το θέατρο. Ιδιαίτερα με ενδιαφέρει η έννοια της διακειμενικότητας, ο συσχετισμός των υπό ανάλυση έργων με έργα από την ελληνική και ευρύτερη ευρωπαϊκή δραματολογία. [...] Ιδιαίτερη συλλογιστική και ερμηνευτική πηγή υπήρξε ο λαϊκός πολιτισμός, τα δεδομένα και οι αντιλήψεις της παραδοσιακής κοινωνίας, καθώς και η μυθολογία. Συγχρόνως, αξιολογώ, όπου ήταν δυνατόν, έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας [...]. Εκτός από τη λαογραφία, στηρίχθηκα και σε δεδομένα άλλων επιστημών, όπως η ανθρωπολογία, η φιλολογία, η ιστορία, η θεολογία, η ιστορία των ιδεών και του πολιτισμού και η κοινωνιολογία [...]. Προσπάθησα έτσι ώστε ο συσχετισμός αυτός και η συγκριτική εργασία να επεκτείνονται σε ζητήματα ουσίας, να χαρακτηρίζονται, όσο το δυνατόν, από πολυπρισματικότητα, εγκυρότητα και αποτελεσματικότητα, να οδηγούν σε μια ερμηνεία σημαντικών πτυχών των έργων και να συμβάλλουν στον διάλογο για τον χαρακτήρα, την αξία και τελικά τη θέση τους στην πορεία της ελληνικής δραματολογίας» (σσ. 15 εξ.). Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η αφειδώλετη χρήση εργασιών της κοινωνικής ανθρωπολογίας για τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό, πράγμα ασυνήθιστο στην ερμηνευτική της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αλλά εδώ φανερώνονται και τα όρια της δυνατότητας μιας κριτικής αντιμετώπισης, στη χρήση των συμπερασμάτων των εργασιών αυτών, που παρουσιάζουν συνήθως γενικευμένα μοντέλα μιας διανοητικής αφαίρεσης, τα οποία στηρίζονται στο ισχύον εμπειρικό υλικό μιας case study και όχι στα αποτελέσματα συγκριτικών ερευνών μιας ευρύτερης περιοχής, ώστε να φαίνονται και οι παραλλαγές, οι διακυμάνσεις και οι διαφοροποιήσεις (βλ. Β. Πούχχερ: *Θεωρητική Λαογραφία. Έννοιες, μέθοδοι, θεματικές*, Αθήνα 2009). Πάντως η οφειλή της νεοελληνικής λογοτεχνίας στο λαϊκό πολιτισμό είναι μεγάλη, και οι «χρήσεις» των εκφάνσεων του από την κριτική λογοτεχνία έως σήμερα αποτελούν ένα απέραντο ερευνητικό πεδίο, το οποίο έχει καλλιεργηθεί έως τώρα μόνο δειγματοληπτικά.

Τα μελετήματα αυτά αρχίζουν συνήθως με μια εποπτεία στα έως τώρα αποτελέσματα της έρευνας, με τη θεώρηση της έως τώρα βιβλιογραφίας και με την ανάλυση του περιεχομένου και της δομής του εκάστοτε δραματικού έργου, για να επικεντρωθεί στη συνέχεια ο φακός των νέων αναζητήσεων σε χωρία ή θεματικές, που κατά την άποψη του συγγρ. έχουν ως τώρα παραμεληθεί στο σχολιασμό τους. Στις ερμηνευτικές αυτές προσπάθειες ο συγγρ. οδηγείται σε μια διεπιστημονική προσέγγιση κατά τον τρόπο που έχει περιγράψει παραπάνω. Η προσκόμιση των νέων στοιχείων βρίσκεται σε μερικές περιπτώσεις σε κάποια δυσαναλογία με την έκταση της πραγμάτευσης, αλλά η σύνοψη της ερευνητικής κατάστασης για τα ελιμέρους έργα είναι πάντα ευπρόσδεκτη και χρήσιμη. Ο συγγρ., με τον τρόπο αυτό, διδάσκει, και τα συγγράμματα αυτά χρησιμοποιούν για το «μάθημα» της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου στο πανεπιστήμιο. Μετά από τον «Πρόλογο» (σσ. 13 εξ.) την αρχή κάνει η *«Πανόραμα του Γεώργιου Χορτάδη»*. Μια γόνιμη σύζευξη λαϊκών, χριστιανικών, αναγεννησιακών και αρχαιοελληνικών πολιτισμικών στοιχείων στο κρητικό θέατρο» (σσ. 17-68). Η ερμηνεία στέκεται ειδικά στους δύο προλόγους, τη μορφή της Φροσύνης (δίδαγμα του έρωτα), το μοτίβο του αμαζονισμού σε μια ανδροκρατική κοινωνία, στα χριστιανικά στοιχεία, στην εδεχόμενη διακειμενικότητα με τον *Ιππόλυτο* του Ευριπίδη, τη μορφή του Έρωτα, στην «εικόνα» της θεάς Αφροδίτης, τις νεράιδες, σε μαγεία και μαντεία κτλ. Η ανάλυση δεν υπεισέρχεται στα μανιεριστικά στοιχεία αυτής της ψεύτικης Αρκαδίας (Cf. Luciani: *Manierismo Cretese*, Roma 2005, Βασιλείαδη, τη διατριβή της 1-1-2002) και στον κοινωνικό περίγυρο του είδους, που είναι η αριστοκρατική αυλή, ούτε στην «κοινωνιολογική» ειρωνεία με την οποία ο Χορτάδης αντιμετωπίζει την ποιμενική μόδα της εποχής του στην αγροτική Κρήτη.

Και στο δεύτερο κεφάλαιο φαίνεται, πως οι επεξηγηματικοί μαρζοκ τίτλοι υπηρετούν μια αν ορισμένη σκοπιμότητα: *«Η Κομωδία των Ψευτοπατρών του Σαβόγια Ρούσμελι (Σουρ-*

μελή). Η λειτουργία του κωμικού, σατυρικού και ηθικοδιδακτικού στοιχείου στο Ζακυνθινό Θέατρο των μέσων του 18^{ου} αιώνα» (σσ. 69-95). Εδώ στέκεται στον πρόλογο της Πτώχειας, τους παραλατάνους γιατρούς, τον ρόλο των γυναικών μέσα στο έργο, την ανηθικότητά τους, τον Βιτόρο (Αριστοφάνης, Καραγκιόζης) κτλ. Το τρίτο κεφάλαιο, «Ο Χάσης του Δημήτριου Γουξέλη. Μια ανατρεπτική ζακυνθινή κωμωδία του τέλους του 18^{ου} αιώνα» (σσ. 97-126), υπήρξε ανακοίνωση στο Η' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο το 2006 στα Κύθηρα. Αναφέρεται στη σχέση του έργου με τις «ομιλίες» και την *commedia dell'arte*, τον Goldoni (*La buona moglie*) και τον Πλαίτο (*Miles gloriosus*), τις ενδοοικογενειακές σχέσεις και συγκρούσεις γονέων – παιδιών, την ερωτική πλοκή (σχέση με το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών και Έρωτος αποτελέσματα*), στο βουκολισμό κτλ. Οι συνειρμοί της διακειμενικότητας είναι μερικές φορές πολύ χαλαροί και κινούνται κάπως εκτός των ιστορικών και υφολογικών συσχετισμών. Δύσκολα μπορεί το έργο αυτό, παρά τη συγχρονικότητά του, να συσχετισθεί με ηθικοδιδακτικά έργα του Διαφωτισμού. Το τέταρτο κεφάλαιο, «Ο Βασιλικός του Αντώνιου Μάτεσι. Ένα πολυσήμαντο και πρωτοποριακό θεατρικό έργο» (σσ. 127-168 εδώ ο τίτλος είναι μάλλον συμβατικός), που μας μεταφέρει πλέον στον 19^ο αιώνα, δημοσιεύτηκε ήδη στον *Πόρφυρα* 117 (2005). Το έργο συσχετίζεται με τον *Père de famille* του Diderot, τη σοβαρή κωμωδία του 18^{ου} αιώνα, τους *Φιλάργυρους* του Μολιέρου / Οικονόμου και της Μουτζάν-Μαρτινέγκου, τον Goldoni, τη λατινική κωμωδία, το δίδαγμα του Διαφωτισμού, την ιδεολογική σύγκρουση κτλ. Το πέμπτο κεφάλαιο, «Ο Ασώτος του Αλέξανδρου Σούτσου. Ένας πρόωμος για το Μετεπαναστατικό Θέατρο συνδυασμός πολιτικής κωμωδίας και κωμωδίας ηθών» (σσ. 169-199) αναλύει με παρόμοιο τρόπο το πρωτόλειο του Αλέξ. Σούτσου: αναφέρεται στον Ιπεκακούα, στο Ναύπλιο της εποχής, την ερωτική πλοκή, τους πολιτικούς υπαινιγμούς (κατασπατάληση του δημόσιου πλούτου), τις μοιερικές συνταγές (ο συγγρ. βλέπει και Αριστοφάνη). Το έκτο κεφάλαιο δίνει την ιστορική συνέχεια της πολιτικής κριτικής: «Ο *Τυχοδιώκτης* του Μιλτιάδη Χουρμούζη. Η ανάδειξη της πανελληνίας αντίθεσης στο καθεστώς της Βαναροκρατίας στο πρώιμο Μετεπαναστατικό Θέατρο» (σσ. 201-225), ενώ το έβδομο κεφάλαιο συνεχίζει την πολιτική κριτική στο τέλος, πλέον, του 19^{ου} αιώνα: «Ο *Γενικός Γραμματέας* του Ηλία Καπετανάκη. Η απαξίωση της πολιτικής και της υιοθέτησης των δυτικών ηθών στο Ελληνικό Θέατρο του τέλους του 19^{ου} αιώνα» (σσ. 227-260). Στην ίδια εποχή στέκεται και το επόμενο κεφάλαιο, «Ο *Μαχαρίτης Μαύσωλος* (*Η Κωμωδία του Θανάτου*) του Γρηγόριου Ξενοπούλου. Ένα ιδιόρρυθμο έργο 'θέσεων' του τέλους του 19^{ου} αιώνα» (σσ. 261-283, συσχέτιση με Ίψεν), ενώ στον 20^ο αιώνα μας μεταφέρει «Ο *Σέντζας* του Παντελή Χορν. Μια ερμησιακή και πρωτοποριακή κωμωδία του 20^{ου} αιώνα» (σσ. 285-313), που έχει δημοσιευτεί στην *Παράβαση* 7, 2006, σσ 103-114. (για τις διαφυλικές σχέσεις χρησιμοποιείται εδώ εκτενώς βιβλιογραφία της κοινωνικής ανθρωπολογίας, ενώ δεν δίνεται έμφαση στην πρόσληψη της ψυχανάλυσης). Σειρά έχει ύστερα «Η υπέρβαση της λογοτεχνικής και θεατρικής παράδοσης στο *Πανηγύρι* του Δημήτρη Κεχαΐδη» (σσ. 315-331), που δημοσιεύτηκε στη *Φιλολογική* 117, 2002, έργο το οποίο αναλύεται λεπτομερειακά, και ακολουθεί «Η *Στέλλα με τα κόκκινα γάντια* του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Η δημιουργική δραματουργική ανασύνθεση και λειτουργία δεδομένων της παράδοσης σε αστικό περιβάλλον και ο διάλογός τους με τον μοντερνισμό. Η σχέση του έργου με την κινηματογραφική *Στέλλα* και τον *Ματωμένο Γάμο* (*Bodas de Sangre*) του Federico García Lorca» (σσ. 333-361, και εδώ κυριαρχεί πάλι η ανθρωπολογική βιβλιογραφία: το έργο του Καμπανέλλη προηγείται της ταινίας) στον Καμπανέλλη αφιερώνεται και το επόμενο κεφάλαιο, «Η προσπάθεια επιβίωσης της παραδοσιακής κοινότητας και η προοπτική ανανέωσής της στην *Αυλή των Θωμάτων* του Ιάκωβου Καμπανέλλη» (σσ. 363-393), που έχει δημοσιευτεί και στα *Θέματα Λογο-*

τεχνίας 23, 2003 και στον *Μέντορα* 7, 2003. Στον Καμπανέλλη αφιερώνεται και άλλο κεφάλαιο, το τελευταίο, «*Τα τέσσερα πόδια του τραπέζιου του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Η λειτουργία του οικονομικού και κοινωνικοπολιτικού συστήματος στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα*» (σσ. 395-413), που έχει δημοσιευτεί και στα πρακτικά του Συνεδρίου προς τιμήν του Καμπανέλλη, Πάτρα 2006.

Ο κομψός τόμος της σειράς «Θεατρικοί τόποι» κλείνει με μια εκτενέστατη βιβλιογραφία (σσ. 415-467), που επαναλαμβάνει μεγάλο αριθμό των παραπομπών στις υποσημειώσεις, ένα ευρετήριο προσώπων (σσ. 469 εξ.) και έργων (σσ. 481 εξ.). Με τον τόμο αυτό η ελληνική Θεατρολογία αποκτά ένα χρήσιμο εγχειρίδιο για την ανάλυση σημαντικών έργων της νεοελληνικής δραματολογίας και εμπλουτίζεται η σχετική με το νεοελληνικό δράμα βιβλιογραφία. Η βιβλιογραφική κάλυψη είναι ικανοποιητική, οι αναλύσεις και ερμηνείες προσεκτικές, και παρά τα ανοίγματα σε άλλες επιστήμες μάλλον συμβατικές. Οι επιμέρους διακειμενικές συσχετίσεις και παραπομπές σε μελετήματα της κοινωνικής ανθρωπολογίας πρέπει να γίνουν αντικείμενο ενδελεχέστερων συζητήσεων.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ

Σημεία γραφής. Κώδικες σκηής στο σύγχρονο ελληνικό θέατρο, Νεφέλη, Αθήνα 2007, 398σ., ISBN 978-960-211-833-7.

Ο επίκουρος καθηγητής της Σημειωτικής του Θεάτρου του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Πάτρας και θεατρικός κριτικός παρουσιάζει σε ενιαίο τόμο μια σειρά από άρθρα, που αφοριούνται κατά το πλείστον από συγκεκριμένες παραστάσεις και ομαδοποιούνται σε κεφάλαια και θεματικές ενότητες. Η εκτενέστατη Εισαγωγή (σσ. 13-39) δίνει μια κάπως απαισιόδοξη και ίσως μεμφίμοιρη εικόνα της σημερινής Επιστήμης του Θεάτρου στην Ελλάδα, επισημαίνει τις ελλείψεις που υπάρχουν ακόμα στον τομέα της ανάλυσης των παραστάσεων και την απουσία ουσιαστικού διαλόγου μεταξύ των μελετητών, σημειώνοντας: «Ένα μεγάλο μέρος της, ούτως ή άλλως, περιορισμένης θεατρολογικής βιβλιοπαραγωγής προέρχεται από νέους επιστήμονες του χώρου οι οποίοι είτε δημοσιεύουν την ανασχευασμένη διατριβή τους είτε κάποιο πρώτο βιβλίο τους· συνήθως κινούνται σε ασφαλή και προδιαγεγραμμένα ερευνητικά πεδία ως συνέχεια των μεταπτυχιακών τους σπουδών, προσβλέποντας, στην ουσία, σε θετική αντιμετώπιση του έργου τους εκ μέρους των πανεπιστημιακών διδασκάλων αφού, το συνθέστερο, το βιβλίο αποτελεί όχημα για την αρχή ή την εξέλιξη μιας ακαδημαϊκής τους καριέρας. Είναι αυτονόητο ότι σε τέτοιες περιπτώσεις ο «διάλογος» περιορίζεται σε αναπαραγωγή μεθοδολογικών εργαλείων και επικύρωση των ήδη διατυπωμένων ιστορικών πορισμάτων ή θεωρητικών απόψεων εμπλουτισμένων με επιβεβαιωτικά νέα παραδείγματα, ενώ η όποια αμφισβήτηση, ακόμη και σε μορφή αναδιατύπωσης, είναι ολοσχερώς απύσχα. Άλλωστε, διατριβές που εκπονούνται στο εξωτερικό παραμένουν σε συντριπτική πλειονότητα ανέκδοτες και επομένως άγνωστες, ξεχασμένες, σε περίπτωση που υποβλήθηκαν προς κρίσιν για κάποια θέση, σε πανεπιστημιακά γραφεία» (σσ. 19 εξ.). Αυτό εννοούσα με «απαισιόδοξη» και «μεμφίμοιρη» εικόνα. Στη συνέχεια υπεισέρχεται σε κάποιο διάλογο με την κριτική παρουσιάσή μου του βιβλίου του για τα *Ήφηνικά διακείμενα στη δραματολογία του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, Αθήνα 2004, όπου διέ-